

Ofensiva feminității în cultura europeană a secolului al XX-lea

Drd. Doina Marcu Matei

Colegiul Național „Costache Negri” din Galați

Abstract: *Women have always been objects of pleasure in a men's world. Obligated for millenia to shut up and listen, in the last century they succeeded to overcome their limitations. They became heads of state, prime-ministers, journalists, scientists, writers, artists, sportswomen. The offensive of femininity demanded of them a double struggle: with their own weaknesses and with the mistrust of a misogynous world. Strong personalities emerged from the shadows of anonymity and wrote everlasting pages of history and world culture. They were victorious because they wanted to avenge the thousands of women condemned to obedience and because behind any strong man there is always a strong woman.*

Key words: *femininity, European culture, feminine roles, cultural models*

În secolul al IV-lea î. Hr., Praxiteles imortaliza chipul Afroditei – model de perfecțiune care a bântuit conștiința oamenilor mai bine de două mii de ani. Într-o lume a bărbaților plecați mereu la războaie, femeile au luptat pentru o iluzorie egalitate cu armele lor: frumusețea, tăcerea, pudoarea, exercițiul înfrumusețării și discursul de alcov. Tăcerea femeilor însemna de fapt absența lor din cultura umanității. Retorica politică, ceremonialul religios, discursul legal, știința, artele erau apanajul bărbaților. Accesul femeilor a fost restricționat de tabuuri sau de tirania tradițiilor. În spațiul public femeile riscau să fie ridicole sau ignorate. Marginalizarea acestora le-a transformat în personaje „mute” ale istoriei și a dus la masculinizarea spațiului public. Orice încercare de ieșire din tipar a fost aspru sancționată de o lume misogină, unde până și accesul la educație s-a făcut greu, din teamă că femeile vor fi mai puțin supuse. Canonul literar-artistic a fost fundamental patriarhal. Scriitura femeilor trebuia să stabilească un discurs „altfel”, o reinventare totală a stilului literar sau a limbajului – așa cum promovau Hélène Cixous sau Julia Kristeva. Femeilor le-au lipsit curajul, respectul de sine, asertivitatea din cauza subordonării față de bărbat, dar secolul al XX-lea, cu marile sale conflagrații, a scos femeia din casă și i-a dat rol social.

Femeile au lucrat în fabricile de armament, au mers pe front, au luat locul bărbaților și au înfrânt prejudecățile. Un pas înainte, un pas uriaș. O lume modernă s-a deschis femeilor, cu un nou mod de gândire. A fost intuiție? A fost chemare? Nu! A fost o nevoie de impunere fizică în ziare, reviste, apoi a fost o impunere culturală dictată de conjuncturi imediate, prin acțiuni de excepție, uluitoare. Pentru femeile secolului al XX-lea industrializarea, cucerirea dreptului la vot, participarea la evenimente literare, artistice, politice, egalitatea șanselor au fost vârfuri de lance care le-au asigurat câștigarea unor drepturi, dar nu oricum, ci prin luptă.

Europa secolului al XX-lea a fost dominată de prezențe feminine unicat: femei de stat precum Simone Veil, Margaret Thatcher, femei cu influență în rol de prime doamne: Jacqueline Kennedy, Grace Kelly, Lady Diana Spencer. Françoise Giroud s-a dedicat jurnalismului, iar Lucie Aubrac a fost un simbol al Rezistenței franceze. Femei de acțiune precum Hélène Boucher, Jeannie Longo sau Florence Arthaud, alături de femei de știință: Marie Curie, Hannah Arendt, Simone de Beauvoir, Françoise Dolto, Ana Aslan sau Maria Montessori au completat ipostaze diferite ale feminității.

Femei de litere au reușit să-și impună scriitura – Marguerite Yourcenar, Virginia Wolf, Karen Blixen, Marguerite Duras, Agatha Christie sau Colette, iar femei iubitoare de artă au schimbat percepția asupra frumosului: Sarah Bernard, Edith Piaf, Ingrid Bergman, Brigitte Bardot, Maria Callas, Nadia Comăneci, Anna Pavlova, Ariane Mnouchkine, Coco Chanel, Camille Claudel, Marlene Dietrich și Romy Schneider completează galeria femeilor importante care au schimbat percepția europeană asupra statutului femeilor.

Lumea femeilor din țările cu democrație populară a fost de departe diferită de cea a femeilor din țările cu democrație liberală. Omogenizarea forțată, „egalitatea” în folosul

statului (femeia-tractorist, mama-eroină sau eroina muncii socialiste), paternalismul statului socialist, promovarea pe criterii ideologice, idealul bolșevic al sexualității oculte (entuziaste muncitoare stahanoviste), vizibilitatea ostentativă (40% dintre secretarii de partid, comisii, comitete erau femei) și egalitatea exclusiv retorică a șanselor s-au contrabalansat prin diferența sexuală liber-asumată, inegalitatea de facto (tinere fără obligații); patriarhatul capitalist, promovarea pe criterii de competență profesională, o sensibilă reducere a participării la muncă (cote dramatice ale șomajului printre femei), explozia corporalității în publicitate, modelul superwoman (reificarea femeii în programele de televiziune) egalitatea de tratament profesional.

Și România are personalități deosebite în galeria femeilor care au influențat cultura europeană. Amintim pe Marta Bibescu, Ana Blandiana, Elisabeta Bostan, Smaranda Brăescu, Angela Gheorghiu, Constanța Buzea, Nina Cassian, Otilia Cazimir, Hariclea Darcle, Lucia Demetrius, Zoe Dumitrescu Bușulenga, Mariana Nicolesco, Milița Petrescu, Catinca Ralea, Sanda Rosetti, Lucia Sturdza Bulandra, Grete Tartler, Ileana Vulpescu, Ana Aslan, femeia care a vrut să câștige nemurirea și multe, multe altele.

Singură în inima furtunii, Simone Veil (născută în 1927) va fi omul politic francez care va păstra în suflet deportarea într-un lagăr nazist la vârsta de 17 ani. În 1975 s-a aflat la originea legii avortului, iar mai târziu a devenit prima femeie președinte al Parlamentului European (1979-1982), o militantă activă pentru o Europă federală și socială, ministru al sănătății (1974-1976). *Nouvel Observateur* a declarat anul 1975 „Anul Simone Veil”, pentru curajul acesteia de a purta o bătălie de a face legal avortul. Adversarii săi politici nu au încetat a compara acest lucru cu crimele naziste, dar Simone a luptat pentru dreptul femeilor la planificare familială.

Despre Margaret Thatcher (n. 1925) s-a spus adesea că a fost „o doamnă de fier cu mânuși de catifea”. De origini modeste, își dorea să devină ministru de Finanțe, dar, din 1979 devine prima femeie prim-ministru al Marii Britanii. Ultraliberalismul și virulența ei împotriva comunismului îi atrag supranumele „Doamna de Fier” din partea sovieticilor. Ajunsă în structurile de comandă ale statului, nu-și pune între paranteze feminitatea. Dimpotrivă, ținute elegante, discursuri grav calibrate, inflexibilitatea opiniilor vor domina Downing Street.10. Prezența feminină de excepție îl va face pe François Mitterand să opineze despre ea ca fiind „singurul bărbat al guvernului englez, cu ochi de Caligula și gura lui Marilyn Monroe.” Va demisiona în 1990 și va ieși de pe scena politică plină de demnitate și mulțumită că a putut trăi să vadă căderea comunismului în Europa, prăbușirea „ursului” rusesc. Benazir Bhutto a sfârșit asasinată departe, într-un Pakistan prea fragmentat de lupte politice. Golda Meir sau Indira Gandhi au scris, de asemenea, istoria națiunilor lor, dar Margaret Thatcher și-a dirijat destinul cu eleganță.

Despre Eva Durante Peron sau Jacqueline Kennedy s-a scris de pe la mijlocul secolului. Erau în roluri istorice. Prime doamne ale unor prinți consorti. Orele lor astrale au atins străluciri de diamant. Și totuși nu numele lor vor rămâne în istorie. Lady Diana Spencer va înțelege asta, după cum va înțelege și rolul Maicii Tereza. Va încerca să-i semene, se va angaja într-o acțiune umanitară de excepție, dar pasiunea îi va aduce sfârșitul prematur. Evita este și astăzi o sfântă pentru argentinienii care au respins dominația engleză, Jacqueline va decădea la rolul de soție a miliardarului Aristotel Onassis, dar va influența moda secolului printr-un stil aparte. Deși americană prin naștere, Grace Kelly (1928-1982), actrița consacrată de Alfred Hitchcock va deveni soția lui Rainier al III-lea de Monaco. Va muri în 1982, în urma unui accident de mașină dar, cât a trăit, a fost pe prima pagină a revistei *Paris Match*.

Una dintre cele mai apreciate jurnaliste din secolul ce s-a încheiat a fost Françoise Giroud (1916-2003). Armele ei s-au numit tenacitate, verbul acid, suplețea replicilor. A cochetat și cu literatura, dar și cu politica. A publicat *Dacă mint* (1972), *Comedia puterii* (1977), *A patra putere* (1984) și *Cea mai mare dragoste* (1994). S-a format ca jurnalistă la

ziarul pentru femei *Elle* apoi a fost fondator pentru *L'Express* (1953), pe care îl conduce apoi până în 1971. Secretar de Stat pentru problemele femeilor până în 1976 și secretar de Stat la Cultură până în 1977. Editorialistă la *Nouvel Observateur*, acordă premii literare femeilor.

Despre femeile de acțiune se vorbește întotdeauna cu respect. Din partea bărbaților. Helene Boucher (1908-1934) va dori să zboare. Pe 10 august 1934 va stabili un record mondial de viteză cu aeroplanul, 445 km/h. Dar cea mai titrată femeie din sportul francez a fost Jeannie Longo. Dominația lui Eddy Merckx în ciclismul mondial a fost pusă în umbră de formidabila putere a acestei iubitoare de sport.

Florence Arthaud (n. 1957) va pleca la 4 noiembrie 1990 din Saint Malo în *Cursa Ronului*. După 40 de zile va trece triumfătoare linia de sosire de la Pointe-a-Petre. Era prima femeie care câștiga de una singură o cursă transatlantică. În 1997 câștigă și *Transpacificul*.

Și Lucie Aubrac a fost o femeie de acțiune. Ea a luptat în Rezistență la Lyon. După război a rămas angajată politic, luptând pentru păstrarea memoriei celor care au luptat pentru libertate.

Simone de Beauvoir (1908-1986) a fost un portdrapel al culturii franceze. „Cea mai frumoasă existențialistă” au spus americanii când au cunoscut-o. Primise Premiul Goncourt pentru *Mandarinii* în 1954, era atrasă de socialism și milita pentru drepturile femeilor. Celebră a devenit abia în 1949 cu *Al doilea sex*, operă reprezentativă pentru militantismul feminist.

Hannah Arendt (1906-1975), filozof american de origine germană, a fost nevoită să părăsească Germania, evreică fiind, din cauza nazismului. A fost discipol al lui Martin Heidegger, cu care a împărtășit o frumoasă poveste de dragoste. Acesta din urmă a aderat la nazism și a devenit, ca răsplată, rector al Universității din Freiburg, iar Hannah plecă în America. În 1951 scrie *Originile totalitarismului*, o atentă observație a regimurilor totalitare – hitlerist și stalinist – ceea ce-i aduce notoritate.

Françoise Marelle Dolto (1908-1988) a fost pasionată de comunicarea între copii și adulți. Deși a dorit să fie medic-educator, a sfârșit prin a se ocupa de psihanaliză. A fost cofondator al Școlii Franceze de Psihanaliză (1953).

În 1906, Pierre Curie murise din cauza unui accident. Soția sa Marie a rămas să continue singură cercetările. Expunerile prelungite la substanțe radioactive îi distrug lent sănătatea. Dar Marie nu renunță. Devine prima femeie titulară a unei catedre la Sorbona. A obținut Premiul Nobel pentru fizică în 1903 și pe cel pentru chimie în 1910.

Femeile s-au simțit totdeauna bine scriind. Era modul lor de a contura o lume virtuală, o promisiune pentru o altfel de existență. Fiică de critic literar, Virginia Wolf (1882-1941) va fi continuatoarea lui Marcel Proust, încercând să puncteze în scrierile sale impresiile trecătoare și să respingă tradiționalul povestirii. *Valurile*, *Orlando* și *Doamna Dalloway* fac din Virginia Wolf o figură remarcabilă a scriiturii engleze.

Peste Canalul Mânecii, Marguerite Yourcenar (1903-1987) va fi atrasă de studiul limbilor și al civilizațiilor antice. Mixează istoria cu autobiograficul cu măiestrie și *Memoriile lui Hadrian* se vând bine în întreaga lume. Deși s-a stabilit în S.U.A. în 1939, va fi prima femeie admisă sub cupola Academiei Franceze, în 1981. Se va ocupa și de traduceri din limba greacă. Și Sidonie Gabrielle Colette (1873-1954) cunoscuse recunoașterea publică. În 1949, Colette este prima femeie aleasă președinte al Academiei Goncourt. Seria de romane *Chaudine*, publicate sub semnătura soțului ei Willy îi asigurase independență, glorie și libertate. După 1918 scrie romanele psihologice *Cheri*, *Grâul în floare*, *Sido*. Literatura polițistă se îmbogățește cu un personaj care avea să devină mit, Hercule Poirot. Agatha Christie (1890-1976), soție de colonel britanic infidel, va deveni una dintre cele mai mari scriitoare de romane polițiste, de talia lui Arthur Conan Doyle, creatorul lui Sherlock Holmes. Maestră a suspansului, scriitoarea dispare fără urme, la 3 decembrie 1926. Este căutată de toată poliția engleză. Unsprezece zile mai târziu e găsită într-un hotel dintr-o stațiune

balneară. Se pretinde amnezică. Nimeni nu va ști adevărul acestor zile, niciodată. O misterioasă problemă pentru Miss Marple și Hercule Poirot. A scris *Moarte pe Nil*, *Zece negri mititei*, *Crima din Orient Express*.

A trăit 101 ani și timpul i-a permis să ajungă cu imense sacrificii în orașul interzis Lhasa din Tibet. Alexandra David Neel (1868-1969) a părăsit Franța în 1911. Deși femeie de litere, va iubi depărtările, va călători în Asia Centrală și China, iar romanele sale se vor bucura de succes. Tot în Extremul Orient își va petrece copilăria și Marguerite Donnadieu (1914-1996). Va deveni scriitoare, dramaturg, jurnalist. În 1983 primește Marele Premiu pentru Teatru al Academiei Franceze iar în 1984 Premiul Goncourt pentru romanul *Amantul*. Maria Montessori (1870-1952) este prima femeie din Italia care și-a obținut diploma în medicină. Se va orienta spre psihiatrie și va inova pedagogia secolului. Iar Maica Tereza (1910-1997) va deschide o școală pentru copiii săraci ai Indiei. În 1979 va obține Premiul Nobel pentru Pace.

Arta este apanajul femeilor. Dansul, muzica, canto-ul, spectacolul nu ar avea farmec fără ele. Ariane Mnouchkine va crea, în 1964, trupa de teatru *Soleil*, care va relaționa diferit cu publicul spectator. Fondează o asociație internațională pentru restabilirea libertăților intelectuale încălcate de totalitarism. În 1906, eleva Școlii Imperiale din Sankt Petersburg, Anna Pavlova Matfeieva devine prima balerină a țării. „Baletul rusești” prezentate Parisului vor face din ea steaua mondială a dansului. Peste ani, va fi cunoscută Galina Ulianova iar mai aproape de timpurile noastre, Maia Plisețkaia. Anii celui de-al Doilea Război Mondial vor fi străbătuți de vocea inegalabilă a Editei Piaf, care cânta despre viața trăită cu pasiune până la limita disperării. Mai aproape de noi, la Marea Egee, cântăreața greacă Maria Callas (1923-1977) va fi cea mai mare soprană a epocii. Un suflu nou apare în arta lirică prin tragismul pronunțat al interpretării. La fel de zgomotos a cunoscut și eșecul. Deși a trăit puțin în secolul al XX-lea, Sarah Bernhardt devine actrița cea mai celebră din lume. I s-a spus *Divina* și a atras atenția unor mari scriitori. În 1905 i s-a amputat o gambă, dar și-a continuat activitatea scenică încă douăzeci de ani, până în 1923. Karen Blixen și-a trăit prima parte a vieții în Africa. S-a întors apoi în Danemarca pentru a se dedica literaturii. Scrie în 1937 *Ferma africană*, devenind cunoscută. Emblema modei mondiale va rămâne Coco Chanel (Gabrielle Bonheur, 1883-1971). Hainele și parfumurile ei o aduc în prim-planul atenției mondiale. Va avea o revenire în forță în 1954, la vârsta de șaptezeci și unu de ani. Camille Claudel va deprinde tainele sculpturii de la Alfred Boucher și Auguste Rodin. Parte din lucrările sale s-au pierdut, iar sculptorița și-a petrecut ultimii treizeci de ani din viață într-un azil de alienați mintal. Arta cinematografică a avut femei frumoase. Mai ales frumoase. Greta Garbo, Ingrid Bergman, Marlene Dietrich sau Sophia Loren au făcut să freacă inima a mii de oameni. Scenarii scrise la repezeală au creat filme de neuitat, precum *Casablanca* în 1942 în regia lui Michael Curtiz. Puțin film, puțină iluzie și cântecul blând al lui Joan Baez au adus liniștea în inimile milioane de oameni.

Bibliografie selectivă

- Simona Antofi, *Le personnage féminin comme déconstruction canonique et évaluation des stéréotypes sociaux*, în *Annales de l'Université « Dunărea de Jos »*, Fascicule XXIII, *Mélanges francophones*, no. 6 (vol. V), pp. 116-123
- Beauvoir, Simone de, *Al doilea sex*, vol. I și II, traducere de Diana Bolca și Delia Verdeș, Editura Univers, București, 1998
- Brădeanu, Adina; Dragomir, Otilia; Roventă-Frumușani, Daniela; Surugiu, Ramona, *Femei, cuvinte și imagini – Perspective feministe*, Editura Polirom, Iași, 2002
- Flichy, Patrice, *O istorie a comunicării moderne*, traducere de Mirela Lazăr, Editura Polirom, Iași, 1999
- Foucault, Michel, *Cuvintele și lucrurile*, Editura Univers, București, 1996
- Marga, Andrei, *Explorări în actualitate*, Editura Apostrof, Cluj-Napoca, 1994
- Milea, Doinița, *Discours féministe / écrits féminins*, în *Communication interculturelle et littérature*, no. 4 / octombrie-noiembrie-decembrie 2009, pp.261-265.
- Mincu, Mioara; Mironescu, Elena, *Dicționar Mondofemina*, Editura Alcor Edimpex, București, 1994
- Paquet, Dominique, *O istorie a eternului feminin*, traducere de Livia Iacob, Editura Univers, 1997